

1 P 6 (E)

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNDE DEVAMLİ İŞ TEMİNİ MESELESİ

Prof. William W. Waite

Istanbul ve Columbia Üniversitesi
Profesörlerinden

Sanayi işçilerinin karşılaştıkları en güç meselelerden biri işsizliktir. Umumiyetle, işsiz kalan kimsenin kendisini ve ailesini uzun müddet geçindirecek kadar birikmiş parası bulunmaz. Bu sebeple, işsiz kalmanın doğuracağı zarar ve huzursuzluklara mâni olmak için işçinin işi devamlı bir karakter taşınmalıdır. Bir işçinin işten çıkarılması işveren için de bazı mahzurlar doğurur. Meselâ bu yüzden işveren işyerinde muayyen bazı işlerin yapılması hususunda yetiştirilmiş tecrübeli ve vasıflı işçilerinin hizmetinden mahrum kalabilir. Ve yeni tutulan işçilerin yeni baştan yetiştirilmeleri ve vasıf kazanmaları icap eder. İşveren bu bakımdan da zarar eder. İşçinin işten çıkarılması üzerine onun çalıştırmakta olduğu makine atıl kalır. Ve istihsal faaliyetine iştirak edemez; halbuki makinenin bakım, amortisman v.s. gibi sabit masrafları işlemeğe devam eder. İşyerlerinin devamlı olarak faaliyet halinde bulunmaları hem işçi hem de işverenin menfaatindedir. Bu sebeple bir işyerinin kapanmaması için, muvakkat bir müddet için olsa dahi, elden gelen bütün gayretlerin sarfedilmesi elzemdir.

İşçilerin işten çıkarılmalarında bir çok saikler rol oynayabilir; iktisadî durgunluk hali bu sebeplerden biridir. Bu halde bütün bir memleket veya bütün dünyada iş hayatı kesatlaşır. İkinci bir sebep, bazı işçilerin kendilerine gösterilen işleri bir türlü yapamamalarıdır. Bir kısım işçiler de çalıştıkları işyerleri fena sevk ve idare edildiği ve kâr getirecek şekilde işletilmediği için işlerinden çıkarılırlar. Diğer bir kısmı da ancak muayyen mevsimlerde istihsal faaliyetinde bulunan iş kollarında çalıştıkları için ölü mevsimlerde boş kalırlar. Daha bir kısım işçilerin işsiz kalışı da işverenlerin iş gücü yerine daha büyük ölçüde makine kullanmaya başlamış olmalarından doğar. Bugünkü konuşmamda yukarıda zikrettiğim sebeplerden yalnız iki tanesini ele alacak ve bu iki halde vaki olacak işsizliğin önlenmesi için ne gibi tedbirlere baş vurulabileceğini belirtmeğe çalışacağım.

İşyerlerinin yalnız muayyen mevsimlerde istihsal faaliyetinde bulunmalarından doğan işsizlik hali ile işverenin iş gücü yerine makine kullanmayı tercih etmesinden doğan işsizlik hallerini tetkikimize esas olarak almamızın sebebi, bu iki halin münferit işverenlerin arzu ve iradesine tâbi olarak meydana çıkmış bulunmasındandır.

İşletme idaresi mamullerini bütün sene boyunca aynı kararda kalan bir istihsal temposuna göre imal etmeyi hem kendi hem de işçilerinin menfaati bakımından faydalı addeder. Bir sene zarfında satılacak emtia miktarı hakikate yakın bir şekilde hesaplanabildiği takdirde işletme idaresi istihsal faaliyetini bu miktarı sağlayacak şekilde ayarlayabilir. Bu hale göre mamulün piyasada pek az müşteri bulduğu ölü mevsimlerde, fabrika o esnada vaki olan talep miktarına bağlı kalmaksızın daha yüksek bir had üzerinden istihsalde bulunur. Ancak fazla miktarın ölü mevsimde arz edilmesi mamulün fiyatını maliyet fiyatının da altına düşüreceğinden miktarın lüzumundan fazlası muayyen bir müddet stok edilir ve satış fiyatı maliyet fiyatını aşınca kadar böylece bekletilir. Mamulden fazla talep edilmesi üzerine fiyatı yükselir ve talep fazlası stok edilmiş mamullerle karşılaşılır. İşte istihsalin bütün sene boyunca sabit kalan bir had üzerinden ayarlanması ve talebin az olduğu durgun devrelerde fazla istihsalin stok edilip bekletilmesi usulü bir çok hallerde çahştırılan işçi miktarının da aynı kararda kalmasını temin eder; ancak bazı hallerde bu usulden faydalanılamaz. Zira bu metod imalât miktarının seneden seneye değıştiği, yani az çok aynı kaldığı istihsal sahalarında tatbik edilebilir. Öyle ise moda tâbi emtianın istihsali ile uğraşan imalât sahaları meselâ kadın şapkaları, bu usulden faydalanamaz. İstihsal edilen emtianın çok yer tutması halinde de depo etme imkânsızlığı doğacağından bu usul işe yaramaz. İstihsal edilen emtia çok kıymetli olduğu takdirde de müessese sermayesinin büyük bir kısmını o emtianın istihsaline yatırmış olacağından bu usule başvurması pek kabil olmaz. Hülâsa olarak diyebiliriz ki işçilere devamlı olarak iş temin edebilmek için satıştan çok evvel istihsale başlayarak imalâtı bütün seneye yaymak, ölü mevsimlerde de fazla mamulleri depo etmek usulü ancak muayyen şartlar altında faydalı olur. Bir kerre istihsal edilen mamulün talebi mevsime tâbi olmakla beraber seneden seneye değışmeyen bir mahiyet arzetmeli, moda değışmelerine tâbi olmamalı, çok fazla yer tutmamalı ve beher parçasının kıymeti çok yüksek olmamalıdır.

İşverenlerin işyerlerini daha devamlı bir tarzda işleterek işçilerine bütün sene boyunca iş temin edebilmelerinin diğer bir yolu da aynı işyeri çahilinde yeni yeni mamul nevi imaline gitmektir. Fabrika yalnız bir sene mamul istihsal ediyorsa bu mamul talebi mevsimden mevsime değış-

şen ve evvelden depo edilerek bekletilmeğe müsait bulunmayan cinstense bu işyerinin devamlı bir şekilde istihsalde bulunmasına imkân yoktur. Halbuki aynı işçileri kullanarak aynı makinelerde yeni bir mamul nevi imaline gidilebilir. Ancak ele alınan yeni mamulün en çok talep edildiği mevsim asıl mamulünkiyle tezat teşkil etmelidir. Yani birinci mamulün en çok müşteri bulduğu mevsim, ikinci mamulün en az talep edildiği mevsim olmalıdır. İşte ancak bu takdirde iki mamulün istihsalini birbirine uydurarak bütün sene boyunca aynı ayarda tutmak kabil olur.

Son zamanlarda Amerika Birleşik Devletlerinde bir çok işletmeler bu usule baş vurmuş ve bundan iyi neticeler almışlardır. Bazı işletmeler ikinci mamulün seçiminde büyük bir hata işlemişler ve her iki mamulün de en fazla talep edildikleri mevsimler ve en az talep edildikleri mevsimler karşılaşmıştır. Neticede, çalıştırılan işçi adedi faal devrelerde eskisine nisbetle çok daha fazla olmuş, ölü mevsimde ise tek mamul istihsal edildiği zamanlarda inilen asgarî haddin de altına düşmüştür. Diğer bazı hallerde ise mevcut işgüçlerinin, alet ve makineleri yeni mamulün istihsaline göre ayarlayıp işletmedikleri müşahede edilmiştir. Bu durum, yeni işçilerin alınmasını zarurî kılmış bu yüzden yeni mamulün istihsali işveren için hiç de faydalı olamamıştır.

İşte burada bir defa daha görülüyor ki işletme idareleri devamlı iş teminine çalışırken kullanacakları usulü gayet iyi düşünerek seçmelidir.

Diğer taraftan bazı işletme idareleri istihsal ettikleri mamulleri mutad piyasalardan gayrı pazarlarda da satabileceklerini keşfeder. Meselâ yalnız muayyen mevsimlerde satılan bir emtia Amerika Birleşik Devletlerinde en çok yaz mevsiminde müşteri bulunduğu halde cenup yarım küresinde bu mevsim altı ay bir zaman farkı gösterdiğinden aynı mamulü altı ay sonra cenupta da yaz gelince satmak kabildir. Diğer taraftan Türkiyedeki fabrikalar da mamullerini bütün Yakınşark, Hindistan ve Afrika pazarlarına sürmek imkânını bulabilir. Böyle bir fırsat memleketin iş hacmini genişletmekle kalmaz. Fakat diğer memleketlerdeki talep mevsimlerinin farklı oluşu sayesinde yalnız muayyen mevsimlerde istihsal edilen emtianın yıl boyunca da imalini mümkün kılar. Bu suretle mevsim işini bütün seneye yaymaya muvaffak olunur.

Şayet muayyen bir mamulün yabancı pazarlara da sürülmesi kabil olmazsa mamulün talebini bütün seneye yaymak hususunda başka bir çareye de baş vurulabilir. Şöyle ki: Müşterilerin satın alma adetlerinde bazı değişiklikler yaratabilecek tarzda reklâm yapmak, bazı kolaylıklar göstermek tesirli bir hal tarzıdır. Meselâ insanlar yalnız muayyen mevsimlerde lâstik ayakkabı alırlar. Onları bu âdetlerinden vaz geçirmek için kendilerinde aynı mamulü senenin diğer mevsimlerinde de pekâlâ satın

alabileceklerine dair bir inanç yaratılabildiği takdirde mezkûr mamulün talebini daha uzun bir devreye yaymak kabil olur. Bazı müesseseler eski müşterilerini her mevsimde mal almaya teşvik ettikleri gibi yeni yeni müşteri grupları bulmaya da muvaffak olmuşlardır. Yukarda da belirttiğimiz gibi müşterilerin satın alma âdetlerini değiştirmek hususunda reklâmcılıktan istifade edilir. Bundan başka satışların az olduğu ölü mevsimlerde alış veriş yapan ve sipariş teslim alan kimselere de tenzilât yapılır. Bütün bu anlattıklarımız işveren veya işletme idaresi tarafından alınmış tedbirler olmakla beraber bu tedbirlerin tatbikinde ve idamesinde işçi sendika ve temsilcilerine de bir hayli iş düşer.

Şimdi de işsizliğin ikinci sebebine geçelim. Sanayiden sayılan işyerlerine makinenin girmesiyle bir kısım işçiler ister istemez işten çıkarılır. Zira makine kullanılmaktaki ilk gaye işçi ücretlerinden tasarruf edebilmektir. Bununla beraber, bu meseleyi kısa vadeler üzerinden değil de uzun devreler bakımından tetkik edersek makineleşmenin işçi zümresine muhakkak zararlı olmadığını görürüz. Hattâ, makine kullanmaya başlayan fabrika, çalıştırmakta olduğu işçi miktarını aynen muhafaza arzusundaysa ve makineleşirken de bu arzuyu nazara alarak hareket edebiliyorsa artık işçilerinden hiçbirini işten çıkarmasına lüzum kalmaz. Diğer taraftan, makineleşme yüzünden işlerinden çıkarılmış bulunan kimselerin mal alabilecek malî kudretleri olmadığından ne kendi eski fabrikalarının ne de diğer fabrikaların mamullerini satın alamazlar. Mamullere müşteri çıkmadıkça işsizlik daha da artar; ücret gelirleri sağlıyamayan işçiler etmia satın alamıyacak vaziyete düştükçe işden çıkarılanların adedi gittikçe yükselir. Bu sebeple bir çok işverenler işçiden tasarruf etmek için makine kullanmaya başlarken plânlarını gayet tedricî bir tarzda yavaş yavaş tatbik ederler. İşletme idaresi yeni makineleri yerleştirmeden evvel, bazı işçilerin zamanla fabrikadan çıkarılmaları ihtimalini de göz önünde tutarak, bundan böyle yeni işçi almamak kararını verir.

Makinelerin kullanılmasıyla, bir kısım işçilerin o zamana kadar alışmış ve yapılması hususunda meleke kesbetmiş buldukları bazı işler artık işçi emeği olmaksızın da icra edilebilmeğe başlar. Ve bu gibi işlerde çalışmakta olanlar fabrikanın diğer çalışma sahalarındaki boş yerlere nakledilir. Mamafih böyle bir imkân sağlanabilmesi için fabrikanın gayet ileri görüşlü plânlar yapmış ve işçilerini yetiştirirken onlara fabrika dahilindeki işlerden ihtiyaten diğer bir veya ikisini de öğretmiş olması lâzımdır. Aynı zamanda bu kimselerin lüzumu halinde diğer işlerde ihtiyaten kullanılabilmelerinin imkân dahilinde olması şarttır. Ancak, bütün bu tedbirlerin alınabilmesi için işletmenin makine kullanmak sayesinde elde ettiği kârlardan bir kısmını işçilerine devamlı iş temin

etmek gayesine tahsis etmeyi göze almış bulunması icap eder. İşletmenin bu tarzda hareket etmesi zamanla kendisine büyük menfaatler sağlayacaktır. Zira uzun müddettenberi fabrikaya hizmet eden işçiler ona daha fazla bağlanacak, istekle çalıştıkları için emeğin verimi yüksek olacak ve fabrika, efkârı umumiyenin nezdinde de daha fazla itibar kazanacaktır.

Konferansında sizlere, Amerikalı işverenlerin devamlı iş temini hususunda kullandıkları usullerden bir kaçını kısaca belirtmiş bulunuyorum. Şüphesiz ki, bu tedbirlerin bazıları halen Türkiyede de tatbik edilmektedir. Ancak, bu usuller her hal ve şart altında her çeşit işyerinde tatbik edilemez; bu sebeple bunları münferit hallerin icaplarına göre, bir takım değişmelere tâbi tutmak icap eder.

Bahsetmiş bulunduğum imkânlarla rağmen muvakkat işsizlik meselesi gayet çetrefil bir vakiadır ve halli uğrunda girişilen en şiddetli teşebbüsler bile mazur görülebilir.